

IZVLEČEK

UDK 913(497.1)

Realizacija regionalnogeografskega prikaza Jugoslavije je odvisna od stopnje doseženih regionalnih orisov posameznih regionalnih enot. Avtor podaja vrsto misli, kako z dolgoročno načrtovanim organiziranim znanstveno-raziskovalnim delom doseči ta osnovni cilj jugoslovenskih geografov.

ABSTRACT

UDC 913(497.1)

(REGIONAL) GEOGRAPHY OF YUGOSLAVIA, ITS FEASIBILITIES AND PROBLEMS

The realization of regional geography of Yugoslavia depends on regional description of single regional units. The author presents several thoughts how to achieve this aim of yugoslav geographers with long-term planned organizations of scientific research work.

Fizička, ekonomska, antropo i regionalna geografija su četiri stožera geografske nauke. Svaka integriše niz specijalnosti i oslanja se na srodne nauke. Sve imaju naučni i nastavni pristup, opšti i posebni (svetski i jugoslovenski) aspekt. Otuda, naučna i nastavna tematika, pored drugih, i Regionalne geografije Jugoslavije. Poenta je na njoj, njenom dometu, problemima, potrebama i značaju u geografiji i za zajednicu. Njeno poimanje proističe iz geografskog staža (rada, znanja, iskustva) i opšteg uzrasta. Ono se prihvata ili ne, bez prizivanja "autoriteta" i samišljenika, a ne isključuje polemiku oponentima. Namera članka je - vizija geografije Jugoslavije kroz bilanse prošlog, ocene sadašnjeg za bolje idućevekovnog. Reč je o potrebama moderne osmišljene geografije i njenoj naučnoj i društvenoj reafirmaciji. Potrebni su nam - drukčiji rad, nova organizacija, viši ciljevi u geografiji radi prevazilaženja njenog status quoa. Zablude geografa i nemoć, nerazumevanja zajednice za potrebe naše nauke mogu joj produžiti tavorenje ili viziju učiniti iluzijom. Na obostranu štetu!

* Dr., univ. prof., Odsek za geografiju i prostorno planiranje PMF, 11000 Beograd, Studentski trg 3.

Rad na (regionalnoj) geografiji Jugoslavije, uvid u postojeću literaturu svih naših geografskih centara, karta geografske proučenosti jugoslovenskih prostora potvrđuju neravnomernu tematsko-problemsku proučenost naših terena, kao posledicu neplanskog, nesistematskog rada obeleženog i afinitetnim individualizmom do zablude. Neosporni su uspesi pojedinaca, manji ili veći uzleti centara, ali izostali su kolektivni naponi, timski projekti, svestrani specijalistički naučni zahvati geografskog proučavanja republičkih prostora, ne računajući pojedinačne i periodične pokušaje u jednovjekovnom radu. Otuda hiljade geografskih radova po zbornicima i glasnicima su samo privid geografskog poznavanja Jugoslavije. Mnogim prostorima nedostaju osnovna poznavanja, a strukturno-problemsko nepoznavanje prostora isključuje njegovo kompleksno, sintetičko naučno poznavanje, od regionalnog diferenciranja do svestranog valorizovanja.

Izneta ocena nameće mnoga pitanja, traži odgovore, izlaze iz stvarnosti ... Evidentna je potreba ravnomernog i svestrano specijalističkog poznavanja sveg jugoslovenskog prostora, kao preuslov njegovog regionalnog poznavanja.

Regionalna geografija je sintetička, integralna, stožerska geografska naučna i nastavna disciplina, sa višestruko aplikativnom funkcijom, te izuzetnim značajem. Da bi ostvarila zadatak i cilj, bila naučna, neophodne su joj analize. Poznato je pravilo "da nema sinteze bez analize i da ove nisu optimalno vredne ako se ne sintetišu". Kako jugoslovenskim prostorima nedostaju neophodne specijalističke analize - ne mogu se regionalno naučno meritorno prikazivati. To je moguće samo u stručnom, nastavnom ili popularnom dometu. Drukčije, mi imamo regionalnu geografiju Jugoslavije u nastavi srednjih škola i fakulteta, te i nastavnike regionalne geografije, no ne i naučnike specijaliste regionalne geografije. Samozvanaca i kvazi regionalnih geografa - naučnika ima. Što je i jedno i drugo - tako, nije nepoznato. Dosadašnji rad na geografiji, lišen neophodnog sistema, plana, kadra i novca, opterećen

individualizmom, "školama", slabostima katedara i instituta geografskih centara, nije obezbedio finaliziranja. Nominalni geografi su bez krivice - krivi, jer pišu udžbenike i monografije bez dobre naučne podloge, jer su bili bez inicijativa za organizovanje rada na analizama, jer se udaljuju od matice, zapostavljaju je ... U dometu regionalno-geografskog stvaranja više su krivi zbog sopstvenih nemoći nego zbog objektivnih moći. Dobronamerni regionalni geografi greše kada precenjuju snage i u samouverenosti prenebregavaju realno, pa se late neostvarljivog. Otuda malo koja objavljena "regionalno-geografska studija" zadovoljava geografa-specijalistu odeljkom njegove struke. Otuda je kvalifikacija "studija" za "stručni geografski prikaz" preteška, pogotovu ako izostane i osnovna regionalna individualnost i problematika. U naučnom vrednovanju sopstvenih (i tuđih) proizvoda potrebna je odgovornost pred stvarnošću, naukom i istinom, vremenom i društvom. Radovi naših uglednih geografa univerzalnog profila (J. Cvijić, B. Ž. Milojević, A. Melik i dr.) odrazili su autore, vreme i uslove stvaranja, nivo onovremenih geografskih dostignuća i vidika. Dugujemo im zahvalnost, iako su im, prirodno, sadržaji, tematika i problematika prikaza prevaziđjeni, ali i sa trajnim i drukčijim vrednostima. Imamo novije monografije planina i dolina, regija i gradova, republika, dela pojedinaца i timova autora, ustvari skupa individualaca. Ali, monografije Srbije (5 knjiga), Hrvatske (6 knjiga) ili Slovenije, Vojvodine, Crne Gore su samo opštegeografske kompilacije, manje ili više uspešni geografski prikazi, stručni i analitički, samo pokušaji sintetičkih prikaza regija i komuna. Analize monografija i "regionalno-geografskih studija" mahom potvrđuju "da se u širini gubi dubina, a u dubini širina". Veća je nevolja, ako se nauka i struka pobrkaju.

Razlike u ocenama geografa o bitisanju regionalne geografije i regionalnih geografa je u priznanju da jesu i nisu. Ako se regionalni geograf delom ne potvrdi, ako meditacijski koncept uzornim delom ne oživotvori ili ako tradicionalno jedva prevaziđje, ili se "studije" odrekne, nije regionalni geograf u suštini, već na rečima. Pogotovu ako se bavi

više, npr. geomorfologijom, turističkom i nekom drugom specijalističkom geografskom disciplinom. Kabinetska razmišljanja mogu poroditi irealni (fiks) koncept, neostvarljiv u postojećem, bez preduslova. Stoga B. Ž. Milojević, sa kojim se poistovećuje regionalna geografija u Srbiji, nije davao recepte, delom je koncept demonstrirao, a teren i opštegeografsko interesovanje je prepostavio teorijske-metodološkim pitanjima regionalne geografije, prepuštajući sudu savremenika i potomaka domet svojih dela. Geografska univerzalnost i enciklopedijska znanja ne mogu mu se poreći.

Svojevrsno su instruktivni primeri u naučno-stručnoj preorijentaciji pojedinih geografa; nekoliko geomorfologa predaju i pišu udžbenike iz regionalne i ekonomske geografije (turističke, saobraćajne), iz antropogeografije, životne sredine, aplikativne geografije ... Nema, međutim primera, da je ekonomski ili regionalni geograf postao geomorfolog. Čak i "ortodoksni" regionalni geografi radje brane doktorsku disertaciju iz geomorfologije ili pišu radove iz turističke geografije. Priklanjanje geografskim specijalnostima je razumljivo, kako zbog sticanja naučne kvalifikacije i indentiteta, tako i zbog udaljavanja od svaštarenja i rovitog.

Kako do regionalne geografije Jugoslavije ?!

Postavljeno pitanje je centralna tema geografske nauke i nastave Jugoslavije. Regionalna geografija Jugoslavije je dalek cilj naše nauke, do čijeg je ostvarenja potrebno mnogo napora i vremena. Preduslovi su: ljudi, novac, organizacija, jugoslovenski koncept i razvoj geografske nauke i nastave. U tom opsegu podrazumevaju se sistematski, planski, etapno-dugoročni, koordinirani rad, uz analitička (specijalistička) proučavanja celokupnog prostora zemlje, u funkciji sintetičkog geografskog finaliziranja. To podrazumeva radikalan energičan zaokret u dosadašnjem radu, temeljitu reorganizaciju u svim centrima. Svestrano dogovoreni i intenzivan rad, društveno verifikovan i finansijski obezbeđen mogao bi tokom dve-tri decenije da obezbedi mnoštvo specijalističkih

analiza, bar po desetak za svaki planom izdvojeni prostor, za potonje regionalno geografske studije. Institutski naučni rad mora biti u funkciji plana, što ne isključuje tematsko-problemske afinitete individualnog naučnog kreiranja. Ukratko: svim republičkim i pokrajinskim geografskim naučnim institutima i katedrama, kadrovski kompletnim, finansijski bezbednim, temeljno organizovanim, dobro rukovodjenim, planski definisanim, treba postaviti zakonske obaveze proizvodnje. U njima treba okupiti sve dokazane naučne radnike, talentovani podmladak, saradnike srodnih nauka, pa intenzivno raditi od starta do cilja. Ako bi svaki od desetak (bolje petnaestak) naučnik instituta u vodećim gradovima (geografskim centrima) Jugoslavije okupio po dvojicu-trojicu specijalista geografskih i srodnih disciplina, tim od 400-500 vrhunskih geografa, mogao bi u trodecenijskom terensko-kabinetskom radu da pokrije sav jugoslovenski prostor hiljadama specijalističkih geografskih analiza. Taj uopšteno zamišljeni put do cilja podrazumeva niz preduslova i imperativa, od neophodnih pojedinačkih i kolektivnih vrlina ljudi, entuzijazma i predanog rada, istinskih terenskih istraživanja, naučnih saopštenja i diskusija, do svestrane koordinacije u radu do cilja. Savezni geografski institut objedinjavao bi sve naučne aktivnosti republičkih i pokrajinskih instituta, uskladjivao bi sve planove, sadržaje rada, rad institutskih i medjuinstitutskih odeljenja i saveta, centralnog saveta geografa-veterana ... Dogovoreni rad i cilj, pogled u budućnost geografije, kroz zaostavštinu i stvarnost, je imperativ geografa Jugoslavije, obaveza prema zajednici i nastupajućem milenijumu. Ni aktualna ekonomska kriza iznetu viziju ne može oglasiti grandomanskom idejom irealnih htenja. Mnogo smo bliži trećem milenijumu nego antičkom dobu, nauci nego zemljopisu, pa dosadašnje i postojeće moramo mnogo, mnogo da prevazidjemo. Mali i skromni pomaci još više će nas udaljiti od neophodnog nedosegnutog.

O profilu regionalnog geografa!

Da bi regionalna geografija ostvarila cilj sinteze i naučno-društvenu funkciju neophodne su joj specijalističke studije-analize. Samo pomoću njih ona može da ostvari zadatak kompletne, kompleksne, sintetične i stožersko-mostovske nauke. Ta pijedestalna naučna geografska disciplina integrisanog tematskog trojstva u prostornom jedinstvu treba da pronalazi sopstvene probleme u njegovoj strukturi i individualnosti. Oni moraju imati integralno obeležje, eventualno i naglašeno specijalističko, ali nikako samo specijalističko, jer bi bili pozajmljeni, svojatani. Regionalno-geografski problem mora imati interakciono kauzalno-posledično obeležje sa pro i retrogradijentnim manifestovanjem u prostornom jedinstvu njegovog trojstva (priroda, čovek, privreda). Regionalna geografija u združivanju i povezivanju oblika, pojava i procesa u prostoru treba da ukaže na njegove specifičnosti i potrebe, mogućnosti svekolikog iskorišćavanja, planiranja u njemu (življenja i privredjivanja), bez degradacije. Očito, zadatak regionalne geografije je složen, težak i odgovoran, pa se postavlja pitanje - koji ga geograf može obaviti!? Nije slučajno što J. Cvijić "nije obraćao pažnji regionalnoj geografiji", što je P. Jovanović čak nipodaštavao, što su se "mnogi geografi gotovo odricali od nje", što je mnogo kritikovana, označavana deskriptivnom, što "regionalni geografi lutaju po tuđim morima". Razumljivo je to, jer nema geografa sa toliko specijalističkih znanja, fizičkih i misaonih snaga i sposobnosti terenskih opservacija, problemskog pronicanja, sa toliko vremena i sredstava da bi sopstvenim analizama obezbedio sintezu, da bi odmenio učinak niza analitičara. Sintezom se, dakle, ne može baviti svaki geograf, nijedan uski specijalista-analitičar, a najmanj početnik u geografiji. Ne može to ni naučni savetnik, ni univerzitetski profesor regionalne geografije - bez svoje krivice, bez preduslova. Jer, da bi smrtni geograf postao besmrtni, treba da sazna šta ne zna - u struci i životu! Regionalnom geografijom se, dakle, mogu baviti samo veterani i vedete geografije, višestruki raniji analitičari, iskusni terenci, dubiozni naučnici, erudite enciklopedij-

skih znanja i bogatog životnog iskustva ... Regionalni geograf mora dobro da razume studije petnaestak analitičara-specijalista (ako i sam ne može pisati), njihovu sadržinu i problematiku, da bi ih združio u problem (e) prostorne sinteze, sopstveni - regionalno geografski problem (e). Što je on školovaniji, analitički potkovaniji, misaoniji, iskusniji, pronicljiviji i vredniji, sinteza će mu biti uspešnija i regionalno geografska studija osmišljenija. Ali, i takav div-geograf, geografski univerzum je nemoćan bez analize. Otuda nemamo pravog regionalnog geografa, pogotovu divove. Imamo - što imamo.

Jedna narodna poslovice kaže: "Nema kuće bez cigala". A druga: "Bolje išta, nego ništa"! Zato su nam "geografski prikazi", monografije - dobro došli. Prikazi, ne studije! Jer, inversno je, kada se početnički rad kvalifikuje kao "studija", a završni kao "prikaz" (npr. Kopaonika).

Odkora imamo zvanje "diplomirani prostorni planer" (ne i magistar, doktor). A ovaj je regionalni geograf, planer prostora. Ovi sinonimi se neznatno razlikuju. A time je sve - rečeno!

O značaju regionalno-geografske sinteze

Geografija odavno nije zemljopis, ni nauka radi nauke - sterilne, učaurene. Naše društvo nedovoljno koristi aplikativnost specijalističkih geografskih disciplina, na svoju štetu. Nauka o prostoru, njegovim komponentama, njihovoj interakciji, najpozvanija je u prostornom planiranju, horološki sveobuhvatnom. Svestranost u prostornom poimanju, valorizovanju, uređenju i očuvanju date teritorije, njene prošlosti, stvarnosti - strukture i problematike, garancija su dobre sinteze iz još boljih analiza, te i uspešnog planiranja - budućnosti tog prostora. Nažalost, nemamo preuslove za naučni pristup imperativnom, za odgovornost pred društvom i vremenom. Otuda - mnogo je promašaja u našem vremenu i društvu, od najmanjih do kardinalno-fatalnih, sa posledicama i za potomstvo. Otuda i ovaj tekst - apel.

Moderno i uspešno društvo mora da se oslanja na nauku. Svakako i na nauku o prostoru, pojavama i procesima u njemu, prirodi, ljudima, privredjivanju, na geografiju. Ako smo nemoćni za geografske sinteze, sve specijalističke geografske discipline veoma mogu da pomognu u raznim planiranjima. Nisu štetne i kvazisinteze u filtrima, koji sprečavaju (ili bar ublažavaju) kažnjavanje u neuspehim planiranjima. Široka je lepeza planiranja u privredi i demografiji, u prirodi, gradu i selu. Stihiji se suprotstavlja i porodica, ako ne i svi poedinci. A opština, regija, republika, savremeno društvo bez plana je bez glave. Naše društvo i vreme nije slučajno bremenito problemima - nerazvijenih područja, višestrukog diferenciranja severa i juga zemlje, depopulacije sela, planinskih i prigraničnih prostora, urbane imigracije, ekonomske emigracije, investicionih promašaja, raznovrsnih kriza, oštećenja prirode itd. Imaju šta da kažu geografi o makro i mikrogradnjama, revitalizaciji ekonomsko-demografski zapuštenih prostora, uređenju naselja (posebno sela), prirodne i životne sredine, korišćenju prirodnih bogastava, pogodnostima u odbrani zemlje ... Može geografija da pomogne u zaštiti od stihije, izradi kapitalnih projekata, monografija komuna i gradova, planina i dolina, prirodnih lečilišta, izradi atlasa, izdvajanju regiona i regiona ... Istina, sadašnji dometi geografskog poznavanja zemlje predpostavljaju defektnosti, subjektivne proizvoljnosti i zastranjivanja, omaške zbog palijativnosti ... Zato predlog pledira za decenijski rad na analizama u funkciji sinteza, za fundamentalna i egzaktna istraživanja kao jedini i pravi naučni temeljac osmišljene geografije, baze svih planiranja. Te prve sinteze bile bi osnova svim potonjim - dopunjavanjem, korigovanjem, svim aktualnim i savršenijim geosintezama i planiranjima. Tek tako i tada uhvatiće se do sada ne dosegnut korak moderne geografije i imperativa njenog bitisanja, nauke funkcionalno primerene vremenu i planerskom društvu. Nova kretanja, viši dometi i ciljevi, jači kadrovi, temeljniji naučni rad, prave studije, progresivnija organizacija vode ka neophodnoj reafirmaciji geografije i njenom valjanom tretmanu u sistemu nauka. Njoj i društvu ciljevi su zajednički radi obo-

strane koristi - kroz simbiozu, asimptotsko približavanje naučnim istinama i socijalnim savršenstvima, vodiljama i zalagama trećeg milenijuma. Značaj nove nacionalne geografije biće daleko veći, kao i korist od nje i njena autoritativnost.

Zaključak

Limitirani tekst članka uskraćuje saopštenja mnogih misli, htenja, obrazloženja, predloga ... Osvrt na još neka pitanja generalne teze umanjice škrtosti i nedoumice, opravdaće je i učiniti prihvatljivijom i prividnoj irealnosti i stvarnoj neophodnosti.

Geografija se mora energično osloboditi kompromitujuće deskriptivnosti i ostvariti na delu proklamovanu fundamentalnost i egzaknost na svim nivoima prezentiranja. U njoj se moraju jasno razlučiti - naučno od stručnog i popularno-informativnog, naučno od nastavnog. Tu nema tajni, ni dilema, ali ima primera kardinalnih ogrešenja o jasnom i za prekršioca. Suptilna merila i rafiniranja prosudjivanja predpostavljaju skromnost i objektivnost o delu, ako ne kreatora ono mnjenja. Samoza-dovoljstvo i samouverenost u dosegnutom nosi u nekritičnosti rizik neuspaha, površnosti do promašaja u domenima autorove stručne deficitar-nosti. Izuzetno teško je iznaći regionalno-geografski problem, originalan, neuzorpiran. Oni nisu očekivani ni od "naučnog projekta" o geografiji Srbije, još manje od publikovane stručne geografske monografije "Srbija". Nema u njoj nijednog, pogovu ne 12 ili 38 naučnih radova. Stručnih prikaza - da! Mnogo je teže napisati regionalno-geografsku studiju, naročito "uzorni model", nego dva-tri univerzitetska udžbenika regionalne geografije ili preporučiti kako treba raditi nego uraditi. J. Cvijić nije ni spominjao regionalnu geografiju, pa joj ne može biti ute-miljavač samo stoga što je pisao geološko-geografske osnove i prikaze. B. Ž. Milojević je bio najplodniji pisac-geograf, ali neostvarljivo nije mogao prevazići. Geografska širina pisca predpostavljena dubini može odvesti u previde i greške. Povodjenje za autoritetom dovodi do zablu-

da, trajnih ili potonjeg odricanja od sopstvenih radova (primer Cvijićeve abrazionističke škole).

Objektivne i subjektivne nemoći kreiranja moramo priznati. Moramo stremiti mnogo višim dometima i ciljevima geografije, njenoj viziji i stvarati do sagorevanja - prema zamišljenom. Potrebne su nam hiljade terenskih analitičkih studija, kalibra disertacija pedesetih godina, svakako i sinteze makar limitirajuće tematike-problematike. Nažalost, geografske prikaze prostora i kvazi geografske monografije pišu uljezi-uzorpatori u geografiji.

Dugotrajan i mukotrpan je put do regionalne geografije Jugoslavije, ako nećemo površnost, surogate i zablude. Jer, na nesreću (bruku) nismo načisto ni sa osnovnim terminima - stranim i domaćim. Šta je to - region, rejon i regija? A šta - kraj, predeo, oblast, pokrajina?! Mnogi geografi pišu i govore da regionalna geografija proučava - regije. A nije regijalna geografija! Regionalna geografija valjda proučava regione. Ako je region prevashodno prirodni prostor, onda jezička doslednost (predpostavljena tradicionalnom) podrazumeva geomorfološku, klimatsku ili hidrološku regionalizaciju. Ako dominantno privredni sadržaj obeležava prirodni okvir, ovaj se može označiti rejonom, a tada se izdvajaju npr. agrarni, industrijski ili turistički rejoni. Treći (preostali) termin je - regija. A onda - regijalna geografija, ragijalizacija. Bez anateme - uime tradicionalnog. Može i drukčije, suprotno sa pojmovima: region, rejon, regija. Valja se dogovoriti - uime doslednosti, umesto prisutnog haosa. Pogotovu narodne oznake prostora nalažu nam dogovor i doslednost. Imamo mi više krajina, dve pokrajine, od kojih se jedna ranije nazivala Kosovsko metohijska oblast, kada je postojala i Niška oblast. Postojale su i dve zone Trsta. Dakle, ako (tradicionalna) regionalna geografija proučava - regione, čije su regije?! Baš smo na njenom početku!

PORTÉES ET PROBLÈMES DE GÉOGRAPHIE (RÉGIONALE) DE LA
·YUGOSLAVIE

Le territoire de la Yougoslavie n'est pas étudié du point de vue géographique dans une mesure égale, en ce qui concerne l'espace aussi bien que les thèmes et les problèmes. Il n'y a aucun territoire qui fut bien et complètement étudié par les spécialistes, et, par contre, il y a des micro-régions qui n'ont presque jamais été l'objet des études. Pour les bonnes synthèse, c.à.d. les études de géographie régionale il manque d'indispensables bonnes analyses et, par conséquent, dans le présent article, on traite des questions de perspective de la géographie nationale - nouvelle organisation de l'étude de l'espace yougoslave entier sous tous les aspects géographiques, particulièrement le profil de géographe régional, l'importance des études de géographie régionale dans les planifications, jusqu'à la nécessité de définir la terminologie fondamentale.

Les études géographiques, faites jusqu'à présent, ont été volumineuses, mais insuffisamment exécutées selon un plan et système, caractérisées par l'absence du plan et de la méthode, l'orientation non uniforme des cadres, par le choix de thèmes et de terrains d'études, basé sur l'affinité, la base matérielle insuffisante pour un travail mieux organisé et plus sensé. Le troisième millénaire exige des géographes des portées considérablement plus grandes.